

EXAMENSARBETE  
*Hösten 2005*  
*Lärarytildningen*

**Små barns kommunikation i  
leken**

**Författare**  
Ida Harryson  
Frida Larsson

**Handledare**  
Charlotte Tullgren



# Små barns kommunikation i leken

## **Abstract**

Uppsatsen handlar om hur små barn kommunicerar i leken, där fokus är på barn upp till tre år, de barn som ännu inte har ett fungerande verbalt språk. I litteraturdelen beskrivs forskning om små barn som kommunicerar på olika sätt. Studien är gjord på två förskolor där videoobservation använts som metod. Valda observationer har därefter analyserats utifrån frågeställningen. Slutresultatet visar att små barn använder sig av olika sorters kommunikation för att kunna göra sig förstådda. De kommunicerar bland annat via blickar, joller, gester, kroppsspråk och med hjälp av föremål. Resultatet visar även hur viktigt det är att ge de rätta leksignalerna som annars lätt kan missuppfattas och skapa osäkerhet eller konflikter mellan barnen. I diskussionen tas det upp om de olika observationerna som innehåller leksignaler, handgripligheter, blickar, imitation, verbalt språk, gester, tidigare erfarenheter och gemenskap kring föremål.

**Ämnesord:** Små barn, Icke-verbalt språk, Kommunikation, Lek, Förskola

# INNEHÅLL

<b>1 INLEDNING OCH BAKGRUND .....</b>	<b>5</b>
1.1 PERSONLIG BAKGRUND .....	5
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING.....	6
1.3 LEK OCH KOMMUNIKATION I LÄROPLANEN .....	6
1.4 ARBETETS UPPLÄGG .....	6
<b>2 LITTERATURDEL .....</b>	<b>7</b>
2.1 FORSKNING OM SMÅ BARN .....	7
2.2 FORSKNING OM KOMMUNIKATION.....	8
2.2.1 Sociokulturellt perspektiv på kommunikation .....	8
2.2.2 Språkutveckling.....	9
2.3 FORSKNING OM LEK.....	10
2.3.1 Sociokulturellt perspektiv på lek .....	10
2.3.2 Lekutveckling.....	11
2.3.3 Lärandet i leken.....	13
2.4 KOMMUNIKATION I LEKEN.....	14
2.5 TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	15
<b>3 METOD.....</b>	<b>16</b>
3.1 VAL AV METOD.....	16
3.2 URVAL OCH BESKRIVNING AV GRUPPEN .....	17
3.3 GENOMFÖRANDET .....	17
3.4 BEARBETNING OCH ANALYS .....	17
3.5 ETISKA ÖVERVÄGANDEN .....	18
3.6 METODKRITIK .....	18
<b>4 RESULTAT .....</b>	<b>20</b>
4.1 LEKSIGNALER.....	20
4.2 HANDGRIPLIGHETER.....	22
4.3 BLICKAR OCH IMITATION.....	23
4.4 VERBALT SPRÅK OCH GESTER.....	24
4.5 LEK UTIFRÅN TIDIGARE ERFARENHETER.....	26
4.6 GEMENSKAP KRING FÖREMÅL .....	28
4.7 SLUTSATS .....	29
<b>5 DISKUSSION .....</b>	<b>30</b>
<b>6 SAMMANFATTNING .....</b>	<b>33</b>
<b>7 KÄLLFÖRTECKNING .....</b>	<b>34</b>



# 1 Inledning och bakgrund

Den här uppsatsen handlar om hur små barn<sup>1</sup>, som ännu inte lärt sig något fungerande verbalt språk, kommunicerar i leken. Lindahl (1996) skriver att små barn som ännu inte lärt sig kommunicera genom det talade språket uttrycker sina erfarenheter och åsikter genom kroppsspråk eller handling (Lindahl, 1996). I läroplanen för förskolan, Lpfö 98, (Utbildningsdepartementet, 1998) framgår det hur viktigt det är för barnen med lek och kommunikation:

Leken är viktig för barns utveckling och lärande. Ett medvetet bruk av leken för att främja varje barns utveckling och lärande ska prägla verksamheten i förskolan. I leken och det lustfyllda lärandets olika former stimuleras fantasi, inlevelse, kommunikation och förmåga till symboliskt tänkande samt förmåga att samarbeta och lösa problem. Barnet kan i den skapande och gestaltande leken få möjligheter att uttrycka och bearbeta upplevelser, känslor och erfarenheter (Utbildningsdepartementet, 1998, s. 9).

Både nu och historiskt är leken en stor del i förskoleverksamheten då den ses som ett viktigt sätt för barn att lära sig och utveckla kunskaper. Av tradition finns olika sorters lek i den pedagogiska verksamheten, både egen fri lek och lärarledd lek (Davidsson, 1999).

## 1.1 Personlig bakgrund

Vi är två studenter som går sista terminen på lärarutbildningen i Kristianstad. Vi går inriktningen Lek-utveckling-lärande, som inriktar sig på barn 0-6 år. Under vår utbildning har vi varit ute på olika förskolor och sett att leken är en viktig del av barns vardag. Vårt intresse för ämnet väcktes när vi gick specialiseringen *Lek i pedagogiska miljöer*, där vi studerade barns lek. Vi vet av erfarenhet att små barn har mycket kunskap, ändå blir vi gång på gång överraskade över hur mycket de faktiskt vet och kan. Vi anser att små barn kan mycket mer än vad många tror.

---

<sup>1</sup> När vi skriver om de små eller yngre barnen syftar vi på barn upp till tre år.

## **1.2 Syfte och frågeställning**

Små barn kommunicerar på flera olika sätt bland annat genom kroppsspråk, mimik, gester och ljud. Syftet med undersökningen är att belysa hur små barn kommunicerar i leken.

Utifrån syftet ställs följande fråga:

Hur sker kommunikation, med fokus på icke-verbalt språk, mellan små barn i leken?

## **1.3 Lek och kommunikation i läroplanen**

I Lpfö 98 (Utbildningsdepartementet, 1998) framgår det att leken ses som viktig för barns utveckling och lärande. I leken får barnet möjlighet att uttrycka och bearbeta upplevelser, känslor och erfarenheter. Barn lär sig genom socialt samspel och lek både med vuxna och med andra barn. Förskolan ska stimulera barnens språkutveckling eftersom språk och lärande hör nära samman. Även språket och identitetsutvecklingen hör ihop. I Lpfö 98 står att ”förskolan ska erbjuda barnen en trygg miljö som samtidigt utmanar och lockar till lek och aktivitet” (Utbildningsdepartementet, 1998, s. 9). Kommunikation, fantasi, inlevelse, förmåga till symboliskt tänkande och förmåga att samarbeta och lösa problem stimuleras i leken. Alla som arbetar på förskolan ska stimulera barns samspel (Utbildningsdepartementet, 1998).

## **1.4 Arbetets upplägg**

I kapitel 1 presenteras inledning med bakgrund och syfte samt frågeställningen till arbetet. Här redogörs vad Lpfö 98 (Utbildningsdepartementet, 1998) säger om lek och kommunikation. I kapitel 2 redovisas tidigare forskning på området. I kapitel 3 beskrivs hur videoobservationerna gjordes och varför vi valt att använda oss av den metoden i arbetet. Under rubriken metodkritik framförs för- och nackdelar med videoobservation. Etiska överväganden belyser vad som ska tänkas på innan, under och efter en undersökning görs. I kapitel 4 redovisas resultat och analyser av filmerna. I kapitel 5 knyter vi ihop allt i en diskussion och slutligen sammanfattas arbetet i kapitel 6.

## **2 Litteraturredel**

I uppsatsens litteraturredel beskrivs forskning om små barn. Här berättas hur de samspekar, kommunicerar på olika sätt och hur de uttrycker sin förståelse. Det berättas även om vad små barn lär sig genom att kommunicera och leka och hur språket och leken utvecklas.

### **2.1 Forskning om små barn**

I Lindahls (1996) avhandling framgår att Piagets utvecklingsstadier tidigare har haft ett stort inflytande för pedagogiken i förskolan. Piaget ansåg att utvecklingen följer vissa bestämda stadier och tidigare var det förskolans uppgift att stimulera och stödja denna utveckling på olika sätt. Numera läggs inte någon större vikt vid dessa stadier eftersom det anses att små barn har betydligt mer varierad utveckling (I Lindahl, 1996).

Sommer (1996) menar att det har skett mycket förändring inom barnforskningen och ny kunskap har lett till ett perspektivskifte i synen på barn och hur de utvecklas. Före 1960-talet var forskare inte särskilt intresserade av barns uppväxt och utveckling, vilket ledde till att de teoretiker som redan fanns sällan blev ifrågasatta. Under 1970- och 1980-talet kom forskare dock fram till att barns utveckling påverkas av etnicitet, socioekonomisk bakgrund och uppväxtmiljö. Barndomen och barns uppväxt är inte längre vad den har varit tidigare, och det är inte heller den professionella uppfattningen av barnet och hur det utvecklas (Sommer, 1996).

Johanssons (1999) avhandling är inriktad mot små barns samspel och de etiska värden och normer som uttrycks i handling med andra. Med detta menar hon att genom handling så som gester, känslouttryck, hållning och verbalt respektive kroppsligt språk i en helhet uttrycker barn sina upplevelser och sin förståelse. Hon kom fram till att handlingar mellan barn och deras konsekvenser bildar en helhet, ett perspektiv som barnen försöker begripa. Barn visar att de försöker förstå andra genom sitt sätt att vara, förhålla sig och agera (Johansson, 1999). Även Lindahl (1996) har forskat om små barn och hur de erfar och lär i sin omvärld, både när det gäller samspel med andra och hur de relaterar till olika föremål som finns i omgivningen. Precis som Johansson (1999) kom Lindahl (1996) fram till att små barns upplevda värld speglas i deras handlingar. Lindahl (1996) menar att små barn lär sig innan de kan prata, att de genom sina handlingar visar medvetande om sitt lärande och att denna medvetenhet kommer före deras förmåga att uttrycka sig verbalt (Lindahl, 1996).



## **2.2 Forskning om kommunikation**

Ordet kommunikation betyder att göra tillsammans och för att vi ska få en fungerande kommunikation krävs det ett samspel med andra. Det kan handla om tankar, behov, önsknings, känslor eller upplevelser. Små barn kommunicerar långt innan de kan prata, genom joller, skrik, gester, pekningar och blickar (Svensson, 1998). Det är detta språk som de både kan uttrycka sig med och som de har förståelse för. Det är också så de förmedlar känslor och sinnestillstånd. När barnen blir lite äldre<sup>2</sup> uttrycker de sig även genom olika handlingar. I all kommunikation kommer förståelsen före utförandet och barnet förstår vad andra säger långt innan de själva kan uttrycka sig i ord (Olofsson, 1987). Det är omöjligt att inte kommunicera när vi är i närheten av andra. Vi sänder alltid ut olika budskap, bland annat genom språk, mimik och kroppshållning. Vi kommunicerar till och med när vi är tysta, till exempel via blickar och kroppsspråk (Fageril, Lillemyr & Søbstad 2001).

Språket är inte bara innebörden i de ord som uttalas, utan likaså säger ansiktsuttryck, gester och tonfall något om människors tankar och sätt att vara (Johansson, 1999). De yngsta barnen har svårt att uttrycka sina behov, känslor och tankar med ord. Vuxna måste tolka deras önsknings och sätta ord på barnens icke-verbala uttryck. Vi måste både uppfatta och tolka barnets ordlösa budskap som ibland knappt märks. Det kan vara blickar, huvudrörelser, pekningar, kroppshållningar eller miner. Barn som blir sedda och förstådda känner sig respekterade och på så sätt utvecklas språket (Granberg, 1999). Innan barn har utvecklat ett fungerande verbalt språk kan det lätt uppstå missförstånd och konflikter och om barnen inte kan göra sig förstådda kan de känna sig arga, ledsna, övergivna eller missförstådda (Öhman, 2003). Små barn tar saker ifrån varandra, de bits, slåss, river, skriker, gråter och nyp om de inte får som de vill eller när omgivningen inte förstår vad de vill (Olofsson, 1987). Vygotskij ansåg att genom att använda sig av det verbala språket utvecklar barnet ett medvetande om sig själv och sitt eget beteende (I Lindahl, 1996).

### **2.2.1 Sociokulturellt perspektiv på kommunikation**

I ett sociokulturellt perspektiv är språkanvändning och kommunikation centralt och utgör en länk mellan människan och omgivningen. De flesta färdigheter som behövs i framtiden lär vi oss genom samtal i sociala situationer. Vi lär oss uppfatta budskap, bidra till samtal och att kunna ta andra människors perspektiv. När vi talar tar vi hjälp av icke-verbala signaler så som

---

<sup>2</sup> När vi skriver om de äldre barnen syftar vi på de äldsta barnen i undersökningen.

gester, tonfall, kroppshållning och ögonkontakt. I många fall är det både hur vi säger något och vad vi säger som är avgörande för hur den vi pratar med tolkar situationen. Ur ett sociokulturellt perspektiv samspelar och kommunicerar vi i vår egen kultur. Vår kultur är de idéer, värderingar och kunskaper som fås genom omgivningen. I lärandet tar vi med oss erfarenheter från sociala situationer som senare kan användas och kommuniceras vidare till andra. Genom kommunikation blir vi delaktiga i kunskaper och färdigheter. I det sociala samspelet kommer vi i kontakt med omvärlden och blir delaktiga i de sätt att tänka och handla som omgivningen har. Vi delar erfarenheter med andra och utvecklar på det viset kunskaper (Säljö, 2000).

### ***2.2.2 Språkutveckling***

För att det lilla barnet ska kunna utveckla ett rikt språk måste vi prata med det, lyssna på det och läsa sagor för det (Olofsson, 1992). Språkutvecklingen hos barn börjar med gester, joller, kroppsspråk och mimik. Först när barnet har ett mycket stort förråd av icke-verbala kommunikationsmedel kan det utveckla sitt språk (Lindahl, 1998) och därefter börjar barnet uttala enstaka ord som uppfattas som språk. Barnet börjar med att nämna saker som finns i omgivningen och när de blir medvetna i sin kommunikation blir kommunikationen allt mer utvecklad (Lindahl, 1998). Under leken utvecklas både det verbala språket och kroppsspråket. Små barn kommunicerar ständigt med varandra i leken, ibland med ögonkontakt, miner och gester och ibland med joller och enstaka ord (Granberg, 2004).

Det verbala språket och lekspråket utvecklas parallellt, men lekspråket kommer lite snabbare och kan med fördel användas som kommunikationsmedel. I låtsasleken utvecklas det verbala språket eftersom barnen hela tiden måste prata med varandra och förklara vad som händer. För att kunna hänga med i leken krävs det att barnen kan lyssna på varandra och kompromissa. Det är i allra högsta grad språkutvecklande och skolförberedande för barn att leka, då lek är kommunikation på flera sätt. Barnen pratar om en sak eller gör en sak och menar en annan. Barn kan förvandla alla föremål så att de blir något helt annat (Olofsson, 1996). Barnets språk spelar stor roll i låtsasleken och det har visat sig att barns språk är mer varierat och utvecklat i leken än vad det är annars. Den bästa språkträningen sker i låtsasleken där barnen också tränar sig på att lyssna, ta andras perspektiv, komma överens, kompromissa, ge uttryck för egna idéer och anpassa sig till andras förslag (Olofsson 1991).

## **2.3 Forskning om lek**

Att leka är enligt Olofsson (1992) att förvandla verkligheten till något annat. Hon anser att det är svårt att förklara vad lek egentligen är. Hon menar att lek både är på låtsas och på riktigt eftersom barnet kan göra saker på riktigt under täckmantel av lek. Barnet leker att kända saker blir okända och okända saker blir kända. Barnet kan till exempel låtsas att det aldrig varit i sitt hem förut (Olofsson, 1992).

Bateson som var en socialantropolog utvecklade en kommunikationsteori om lek och fantasi. Lillemyr (2002) och Olofsson (1996) tolkar Batesons definition av lek på följande sätt:

Lek är det vi signalerar som ”detta är lek”. Det vill säga lek är ett förhållningssätt till verkligheten, där det som sker inte är vad det ser ut att vara. Lek är mental inställning, som förändrar meningen i det som sker (Olofsson, 1996, s. 50).

Leken anses vara social och i den uttrycker och bearbetar barnen sina upplevelser (Olofsson, 1987). Lek är både glädje och allvar och mycket av leken handlar om känslor. Det är svårt att leka om man är rädd och otrygg. I leken lämnar barnet verkligheten och den som till exempel är rädd för att mamma ska försvinna har svårt att koncentrera sig på lek. I leken kan barn öva, pröva, uttrycka sig och lära sig bemästra sina känslor. Där kan de leva ut sin rädsla genom att vara ett farligt och hotande lejon. Om barnen är trygga tycker de att det är roligt att vuxna skrämmer dem i leken. De kan då bemästra och ta kontroll över sina känslor (Olofsson, 1992). När flera barn leker tillsammans finns det mycket att titta på eftersom det händer något hela tiden. Leksaker får liv och de ser roliga ut att leka med. Barnen dras till de leksaker som någon leker med för att de laddar föremål för varandra och de fångar varandras intresse genom att röra sig, skutta, springa och leka (Brodin & Hylander, 1998). Små barn älskar tränga utrymmen och de vill gärna leka i garderober, skåp och under bord som de kan göra till kojor med ett skycke över (Olofsson, 1992).

### **2.3.1 Sociokulturellt perspektiv på lek**

Vygotskij som är föregångaren till det sociokulturella perspektivet såg ett samband mellan det kulturella i samhället och samspelet mellan människor. Han menade att leken är den viktigaste källan till utveckling av tanke, vilja och känsla, eftersom barn i leken är beroende av varandra. Vygotskij betonade att glädje och regler är viktiga kännetecken i leken och barn uppnår en inre mening i leken. Han ansåg att lek, utveckling och lärande starkt hör ihop (Lillemyr, 2002). Enligt Vygotskij (1995) finns grunden för allt skapande i leken. Barnet

tolkar sina upplevelser i leken genom att förvandla och överdriva vissa moment. För barnet hör lek och berättelse nära samman och i leken berättar barnet en historia. I barns lek kan kreativ fantasi observeras, till exempel då ett barn sitter gränsle över en sopborste och låtsas att det rider på en häst eller ett barn som matar en docka och låtsas vara mamma och dockan är dottern. Ofta återskapar barn sådant som de har upplevt och de imiterar det som de sett och hört från vuxna, men det blir aldrig exakt som det var i verkligheten. Barns lek är inte det som de kommer ihåg att de har sett, utan snarare hur de har tolkat situationen. I leken skapar barnen en ny verklighet som motsvarar barnens egna behov och intressen (Vygotskij, 1995). Vygotskij (2001) ansåg att barn härmar sin omgivning och upprepar handlingar för att de ska lära sig hur de själva ska agera när de fått en förståelse för innebörden i själva handlingen. Barns möjligheter att utvecklas blir större om de samspelar med vuxna eller barn som kommit lite längre i utvecklingen (Vygotskij, 2001).

Lindqvist (1997) har intresserat sig för Vygotskijs synsätt och menar att barn lär sig sociala regler mycket tidigt. Barn är intresserade av att bryta sociala regler eftersom de ännu inte vet vilka regler som gäller. Hennes undersökning visar att små barn kan inta olika roller och klarar av långa lekar när vuxna är med i leken. Lindqvist poängterar att vuxnas roll i små barns lek är oerhört viktig och då kan barnen finnas med på sina egna villkor. Barnen kan lättare kliva in i en lekvärld när vuxna gestaltar roller och dramatiserar handlingar. Då blåser de liv i rummet och det skapas en lekmiljö som har laddats med betydelser (Lindqvist, 1997).

### **2.3.2 Lekutveckling**

Alla föds med förmågan att leka, men för att utveckla lekförmågan behövs träning. Barn tycker om att leka med vuxna. För att barns lek ska kunna utvecklas krävs en trygg miljö, tillgängliga vuxna och möjlighet att leka ostört. Ofta behöver den vuxne bara finnas i samma rum för att barnen ska känna lugn (Olofsson, 1991). I leken måste vuxna lära barnet hur man låtsas och lära det att skilja på lek och allvar. För att kunna leka måste barnet förstå att allt inte är vad det ser ut att vara. En pinne kan till exempel vara både en pinne och en pistol. Barnet måste både kunna förstå andras leksignaler och kunna signalera lek till andra. Vissa förmedlar otydliga leksignaler vilket kan leda till missförstånd och andra har svårt att förstå vad som är lek och vad som är på allvar. För att barn ska kunna lära sig leka tillsammans krävs det att de tränar lekregler, *samförstånd*, *turtagande* och *ömsesidighet*. Grunderna till dessa förhållningssätt lär barnen sig i den tidiga leken med vuxna och de finslipas sedan i

leken med andra. *Samförstånd* innebär att alla barn som leker ihop vet att de leker och vad de leker. Med *ömsesidighet* menas att alla i leken är jämställda, leken växer fram när barnen anpassar sig till varandra. *Turtagande* innebär att barnen turas om att bestämma eller ta initiativ. Lekreglerna gäller även för vuxna som deltar i leken (Olofsson, 1992). Små barn utför handlingar med glimten i ögat och när de till exempel lämnar över pinnen till kompiserna hoppas de att kompiserna förstår att pinnen är en telefon (Olofsson, 1987).

Titt-utleken är en av de första regellekarna som vuxna lär ut till barnet. I titt-utleken överraskar den vuxna barnet och leken blir spännande. Den vuxne gömmer barnet under en filt och säger: "Var är Kalle?". Efter ett tag kan barnet ta initiativ till att gömma sig under en filt och den vuxne letar efter barnet. Vuxna förstärker de lekar som barnet tycker är roliga eftersom de delar en ömsesidig gemenskap. De flesta av de lekar som den vuxne leker med barnet är lekar som stärker barnets kroppsuppfattning, stimulerar barnets självuppfattning och ger en god självbild (Olofsson, 1987).

Små barn spenderar mycket tid med att observera varandras lekar. Mycket tid och uppmärksamhet går åt för att de små barnen ska komma på vad föremål är för något, hur de fungerar och vad de ska användas till. På flera sätt är föremål en länk mellan barnet och omgivningen. Genom föremål får barnet möjlighet att uttrycka känslor, men föremålet kan även vara en gemenskap till vuxna och andra barn (Garvey, 1991). Först imiterar barn sådant som de har varit med om, men detta utvecklas senare till att de också kan låtsas sånt som de bara har sett andra göra (Lindahl, 1996). När barn bearbetar sina upplevelser i leken minns de vad de tidigare upplevt och vänder och vrider på detta tills allt blir klart och tydligt för dem (Olofsson, 1992). Barn leker ofta vardagshändelser som att mata dockan, köra tåg, prata i telefon, laga mat och leka *mamma, pappa, barn* (Granberg, 1999).

Låtsasleken har betydelse för utvecklingen av språk, kommunikation, social kompetens, känsla och tanke, då barn uttrycker sig genom lek. I rolleken tar barnet någon annans perspektiv och ser världen ur hans/hennes ögon, barnet blir på så sätt mindre egocentriskt. Om barnet leker att det är en mamma tvingas det att argumentera som en mamma. Barnet söker klarhet och i leken blir verkligheten mer begriplig. När barn leker tillsammans förmedlas ny kunskap på ett naturligt sätt (Olofsson, 1991).

### **2.3.3 Lärandet i leken**

Leken och experimenterandet anses vara viktiga inslag i allt lärande då barn utvecklar mening och förståelse för saker och händelser just genom leken. När barnet lär sig något om sin omvärld sker detta genom andra människor, till exempel i leken, tillsammans med andra barn och i leken utvecklar barnet sitt tänkande (Davidsson, 1999). I leken lär sig barn saker omedvetet och de övar upp sin kreativitet och påhittighet. När barnen bygger och klättrar tränas motorik, balans och kroppskontroll. När de leker tillsammans med andra lär de sig social kompetens och att samarbeta. Lek leder till kamratskap, utveckling på alla områden, till glädje och mental hälsa (Olofsson, 1992). Barn skaffar sig erfarenheter, lär sig att klara av utmaningar, lär känna sig själv och utvecklar sin identitet, självkänedom och självkänsla. De stärker sin självuppfattning genom leken bland annat därför att det finns många olika lösningar där, leken är på låtsas och de lösningar som väljs är de som barnen i lekgruppen kommer överens om. Det är barnet som bestämmer i leken, där har de makten (Fageril m fl, 2001).

Olofsson (1996) ställer sig frågan om det finns något som barn inte kan lära sig i leken? I leken förstår barnen det som de tidigare har varit med om. Där finns friheten och möjligheterna och där lär sig barnet att kommunicera, kompromissa, känna sympati och empati. De lär sig att leva med andra människor, behärska sin kropp och lär känna sin omvärld. De lär sig att uttrycka tankar och känslor såsom att skratta, gråta, vara arga och glada tillsammans med andra (Olofsson, 1996). I leken lär sig barnet förstå att saker kan tolkas på mer än ett sätt och att allt inte är vad det ser ut att vara. Leken är barnets sätt att lära sig klara av livet och förstå världen (Olofsson, 1992). I lek med känslor lär barnet känna sina känsloreaktioner, de får kontroll över rädsla och aggressioner och de lär sig att reagera på ett lämpligt sätt (Olofsson, 1987). När barn leker tillsammans lär de sig ett lekfullt sätt att umgås på och de lär sig att vara överens om vilken lek de ska leka (Olofsson, 1991). Davidsson (1999) menar att barn lär sig när de är aktiva i leken, men de lär sig också när de är passiva. De passiva barnen studerar leken tills de är mogna att delta (Davidsson, 1999).

## **2.4 Kommunikation i leken**

Bateson (1976) var intresserad av relationer mellan människor och vad som händer i deras samspel. Han ansåg att genom leken utvecklas kommunikationen ytterligare och lek kan bara uppstå om deltagarna är kapabla till någon form av kommunikation, till exempel när barn utbyter blickar och signalerar meddelandet ”detta är lek”. Bateson ansåg att lek hör nära samman med icke-lek därför att barnen kommunicerar på flera olika vis. Barnen måste veta gränsen mellan vad som är på låtsas och vad som är på riktigt och detta kallar Bateson för metakommunikation (Bateson, 1976). Enligt Olofssons (1987) tolkning av Bateson innebär den metakommunikativa nivån att barnet poängterar att det inte är på riktigt utan att det är på lek. Det är denna signal ”detta är lek” som gör en handling eller en min till lek. Barnet signalerar att det de gör just för tillfället inte är vad det ser ut att vara. Den metakommunikativa signalen ”detta är lek” bildar en ram som skiljer på lek och verklighet. Det som sker innanför lekramen är inte vad det verkar vara. Under lekens gång ger barn varandra signaler på att de leker, men de ger även varandra signaler när de inte vill leka längre. Detta gör de genom att ansiktsuttrycken blir allvarigare och de säger till kamraten. Denna signal är lika viktig som att förstå leksignalen och den är viktig i barnens sociala kompetens. (Olofsson, 1987).

Leken är en social situation där språket tränas och barnet måste lära sig att uttrycka sig så att kamraterna förstår och lyssnar. Barn kan uttrycka mer i lek än vad de kan i ord och där kan de också bearbeta glädjeämnen och livsproblem utan att någon behöver märka det. Eftersom de i leken spelar någon annan ser det ut som att det är någon annan leken handlar om. I leken har barnen tid att tänka efter och reflektera och det är viktigt att barn får möjlighet att leka då de bearbetar hela sin omvärld i leken. Barn kan gå både ut och in i leken genom att markera med rösten var de befinner sig och alla föremål går att förvandla till något annat eftersom allt är möjligt i leken. Några stolar på rad blir ett tåg, en kartong blir ett hus och sängen blir ett rymdskepp (Olofsson, 1996). Lek med föremål är en viktig länk till den sociala utvecklingen. Små barn som ännu inte har ett fungerande verbalt språk kan bli mer sociala med hjälp av föremål då det visar, delar med sig, imiterar, ger och får tillbaka föremålet i leken. Om ett barn börjar kasta klossar, imiterar ett annat barn och plötsligt övergår leken med klossar till lek med varandra, där klossarna är ett hjälpmedel (Garvey, 1991). Det finns en form av samspel som fungerar mellan barn för att de finner en otrolig glädje i att göra likadant. De samspelar på lika villkor och glädjen som uppstår smittar av sig när barnen rör sig, skuttar, springer, rusar, hoppar, leker och busar. Barn på samma mognadsnivå tycker att det är roligt

att härma varandra. Glädjen blir starkare av att fler barn gör samma saker. Vissa barn leker tätt intill varandra och även om de inte samspelar med ögonkontakt, fysisk kontakt eller härmande är de starkt medvetna om varandras närvaro och söker den. De leker samma lekar, men inte med varandra, de härmas och det finns en glädje i att göra likadant. Det här är barnens samvaro, de är med varandra utan att samspela (Brodin & Hylander, 1998).

Små barn har ofta roligt ihop, men det tar tid att lära sig leka tillsammans. I denna ålder lär sig barn grunderna till samlek som bland annat innebär att turas om. De tycker om att jaga och bli jagade, leda och följa, hitta på och imitera. De tidiga samlekarna innebär att barnen experimenterar, imiterar varandra och genom glada blickar och skratt kommunicerar de att ”detta är lek”. Ett barn hoppar ner från soffan och ett annat barn gör likadant. Detta blir en lek där barnen skrattande turas om att hoppa ner från soffan (Olofsson, 1987).

## ***2.5 Teoretiska utgångspunkter***

Litteraturdelen har i huvudsak handlat om det sociokulturella perspektivet och Batesons kommunikationsteori har redovisat små barns kommunikation i leken. Enligt Säljö (2000) är språkanvändning och kommunikation centrala och bildar en länk mellan omgivningen och barnet, i det sociokulturella perspektivet. Det är hur vi säger och vad vi säger som är avgörande för hur den vi kommunicerar med tolkar situationen. Genom att inta ett sociokulturellt perspektiv kan vi enligt Säljö (2000) få kunskaper om hur vi uppfattar budskap, bidrar till samtal och hur vi kan ta andra människors perspektiv. Språket handlar inte bara om ord utan även om icke-verbala signaler som gester, ögonkontakt och tonfall. Det är här Batesons (1976) kommunikationsteori kommer in som handlar om hur små barn kommunicerar med varandra och ger varandra signaler om lek. Det är viktigt att barnen förstår dessa signaler och att de kan ge signaler till andra, annars kan det lätt leda till missförstånd.



### **3 Metod**

I arbetets metoddelen beskrivs hur undersökningen har genomförts och var vi har gjort den. Här redogörs för etiska aspekter, beskrivning av gruppen samt för- och nackdelar med metoden.

#### **3.1 Val av metod**

Den metod som används för datainsamlingen till undersökningen är videoobservationer. Denscombe (2000) menar att forskaren får fram förstahandsinformation i en observation eftersom forskaren studerar fakta i verkliga situationer (Denscombe, 2000). Valet av metod beror på att vi av tidigare erfarenhet vet att användning av videofilmning som observation ger oss möjligheten att gå tillbaka och se filmen flera gånger och på så sätt upptäcka nya saker. Videoobservation är en kvalitativ metod och Patel & Davidsson (2003) menar att syftet med kvalitativa undersökningar är att skaffa sig en annan och djupare kunskap än den kunskap som forskare ofta får fram när de använder sig av kvantitativa metoder (Patel & Davidsson 2003). Enligt Denscombe (2000) är kvalitativa metoder nödvändiga för att uttrycka det väsentliga i situationen och ge den som läser tillräckliga detaljer så att han eller hon kan bedöma om den tolkning som författaren gjort är relevant. Han anser vidare att en observation är ett tydligt sätt för forskaren att samla in material. I en observation är forskaren inte beroende av vad människorna säger eller tänker, det viktiga är i stället att se olika händelser (Denscombe, 2000). Den kvalitativa metoden passar undersökningen bäst då vi vill få djupare kunskap om barns värld.

Små barn byter ofta aktiviteter och det händer mycket mellan dem. Genom filmerna kunde vi upptäcka mycket som vi annars hade missat. Den som videofilmade kunde följa en händelse och röra sig fritt mellan olika rum utan att behöva titta ner i ett block för att anteckna det som skedde. Lindahl (1996) menar att med traditionella observationer har forskarna bara en chans att se händelsen, men genom videoobservation kan filmen ses flera gånger och den kan visas för andra för att få synpunkter och hjälp (Lindahl, 1996). När de små barnen rörde sig mycket kunde vi följa deras lek med videokameran utan att observationen blev förstörd. Genom att välja att filma flera barns lek samtidigt kunde vi få fler användbara situationer att analysera, vilket är en omöjlighet när forskaren använder sig av löpande protokoll. Vi kunde varken intervjua barnen, eller använda enkäter eftersom de barn som skulle studeras inte har något verbalt fungerande språk ännu.

### **3.2 Urval och beskrivning av gruppen**

Undersökningen är genomförd på två förskolor i södra Sverige. Förskola 1 ligger i utkanten av en stad och består av fyra avdelningar. På avdelningen där undersökningen är utförd är det 15 barn mellan 1-3 år inskrivna. Förskola 2 ligger i en by och består av två avdelningar. På avdelningen där undersökningen är utförd är det 16 barn mellan 1-3 år inskrivna. Valet av förskolor är gjort för att vi upplevde att vi kunde få ihop ett rikt material på dessa förskolor och vi blev väl bemötta när vi presenterade syftet med arbetet. Pedagogerna på förskolorna fokuserar mycket på lek- och språkutvecklingen och vi kände barnen sedan tidigare. Genom att barnen redan kände oss blev de mer trygga i vår närvaro vilket underlättade för oss när vi skulle filma dem.

### **3.3 Genomförandet**

Vi valde att filma de yngsta barnen som ännu inte har ett fungerande verbalt språk, när de lekte med varandra, för att upptäcka hur de kommunicerar. Patel & Davidsson (2003) menar att när forskare använder sig av observation som metod kan de studera ett beteende i samma stund som det inträffar. Genom videofilmningen fångas verbalt språk, kroppsspråk, känslouttryck och relationer mellan barnen (Patel & Davidsson, 2003). Vi filmade barnen på varsin förskola, korta stunder vid flera olika tillfällen och fick ut cirka 2 ½ timmes film. Så fort vi upptäckte att barnen lekte gemensamt tog vi fram videokameran och filmade dem. Vi valde att filma deras gemensamma lekar, där det inte fanns några vuxna närvarande, för att se hur de kommunicerade med varandra.

### **3.4 Bearbetning och analys**

När tillräckligt mycket material var insamlat tittade vi flera gånger på filmerna tillsammans innan vi valde ut sju episoder som vi ansåg var viktiga för studien. Episoderna diskuterades och analyserades utifrån syfte och frågeställning. Valet föll på episoder där vi tydligt kunde se att barnen kommunicerade på olika sätt. Det material som valdes bort var lekar där vuxna var inblandade och lekar där barnen lekte ensamma, vilket inte var relevant för studien. Filmerna studerades flera gånger och på så vis fick vi fram detaljer som vi missat tidigare. Vid varje episod beskrivs hur barnen kommunicerade och sedan har vi analyserat detta tillsammans utifrån frågeställningen.

### **3.5 Etiska Överväganden**

Vetenskapsrådet har utformat fyra allmänna huvudkrav vid forskning. I studien har vi följt dessa krav som innefattar följande:

- Informationskravet innebär att forskaren ska berätta sitt syfte med forskningen till dem som medverkar i studien.
- Samtyckeskravet innebär att deltagarna själva får bestämma om de vill medverka eller inte. När det gäller barn är det vårdnadshavarna som avgör. Samtycket är inte bindande, utan de har rätt att ångra sig.
- Konfidentialitetskravet innebär att det inte ska synas i materialet vem som har deltagit i studien. Information om deltagarna ska förvaras där utomstående inte kommer åt den.
- Nyttjandekravet innebär att informationen om deltagarna endast får användas för forskning (Vetenskapsrådet, 2002).

Innan observationerna började informerades pedagoger och föräldrar om syftet med examensarbete. De fick reda på att barnen skulle videofilmas och att filmerna skulle analyseras för forskning om små barns kommunikation i leken. Vårdnadshavarna fick skriva under ett dokument där de godkände om vi fick filma deras barn. På dokumentet framkom det även att de gärna fick fråga oss om det var någonting de undrade över. Det var ingen förälder som ville ha mer information, men däremot var det två barn som inte fick delta i studien. Vi valde att inte filma den tiden som de barnen var närvarande. I studien används fingerade namn så att ingen ska känna sig utlämnad och ingen ska veta vilka som medverkar i observationerna. Vi berättade att det bara var vi som skulle se filmerna till forskningen och att de skulle förstöras när arbetet var klart.

### **3.6 Metodkritik**

Fördelar med denna kvalitativa metod har varit att vi har kunnat se filmerna flera gånger. Lindahl (1996) skriver att med hjälp av videofilmning som metod kan vi se mer än vad vi skulle ha sett om vi hade använt oss av löpande protokoll. Genom videoobservation kan både kroppsspråket och det verbala språket ses och höras flera gånger. Skillnaden mellan att använda sig av löpande protokoll och videoobservation är att videokameran kan registrera mycket mer än vad observatören hinner med genom att endast använda sig av anteckningar (Lindahl, 1996).

En nackdel med metoden har varit att det tar tid att få fram videokameran och börja spela in leken. Dessa små barn leker så korta lekar och vissa lekar har hunnit avslutats innan inspelningen har börjat. Om vi hade valt att använda löpande protokoll hade vi kunnat ha papper och penna framme hela tiden, men då hade vi inte fått med all kommunikation så som kroppsspråk, blickar och gester.

Filmningen har blivit avbruten vid flera tillfällen då det har varit svårt att vara passiv när barnen har signalerat att de vill något eller behöver hjälp. Vid filminspelningen har vi förlitat oss på att övrig personal ska ingripa vilket inte alltid har fungerat då personalen inte ville avbryta observationen. Det har varit svårt att avgöra hur länge vi ska filma när en konflikt uppstår. Samtidigt har det uppstått problem då vissa pedagoger inte har respekterat situationen och avbrutit leken. Det har varit besvärligt att hitta tillfällen då barnen lekt med varandra, utan pedagogers medverkan, då pedagogerna på dessa förskolor ofta leker tillsammans med barnen.

Det har varit komplicerat att välja vilka episoder som skulle användas i studien och det har varit svårt att utse vilka av observationerna som skulle analyseras ur ett annat perspektiv. Det har även varit svårt att bestämma hur mycket text som ska skrivas ut för att det ska vara relevant och tydligt för studien.

## 4 Resultat

Här presenteras resultatet av undersökningen som består av olika leksituationer ur observationerna. Leksituationerna består av "Lesignaler", "Handgripligheter", "Blickar och imitation", "Verbalt språk och gester", "Lek utifrån tidigare erfarenheter" och "Gemenskap kring ett föremål". Här beskrivs videofilmernas innehåll och analyserna av dem utifrån syftet och frågeställningen. Syftet med undersökningen är att belysa hur små barn kommunicerar i leken.

Utifrån syftet ställs följande fråga:

Hur sker kommunikation, med fokus på icke-verbalt språk, mellan små barn i leken?

### 4.1 Lesignaler

I dessa episoder har vi använt oss av Batesons teori om metakommunikation, det vill säga leksignaler som visar hur viktigt det är att barnen förmedlar de rätta leksignalerna. Om barn sänder ut otydliga leksignaler eller tolkar dem fel kan de lätt missuppfattas av kamraten.

Flera avdelningar på förskolan är ute och leker på gården. Olof (2.10 år) och Leo (2.8 år) som har lekt en bra stund tillsammans cyklar nu runt gården och leker tillsammans.

Pojkarna stannar cyklarna, utbyter blickar och cyklar vidare.

Olof: *Nej, cykla inte.*

Pojkarna stannar och utbyter blickar.

Olof pekar och säger något otydligt.

Pojkarna vänder cyklarna och cyklar åt det hållet som Olof pekar.

Leo hoppar av cykeln och tittar frågande på Olof. Pojkarna utbyter blickar.

Olof hoppar av cykeln och pojkarna springer till varsin trähäst som står på gräsmattan.

Olof klättrar upp på en häst.

Leo tittar osäkert på Olof och klättrar sedan upp på den andra hästen.

Pojkarna rider på hästarna och håller i tyglarna.

Olof: *Gallopp, gallopp!*

Leo tittar på Olof och säger också: *Gallopp, gallopp!*

Båda gnäggjar och utbyter blickar.

Leo börjar skratta och då börjar även Olof att skratta.

Pojkarna skrattar, drar i hästarnas tyglar och rider länge.

Med blickar och gester kan det ses hur pojkarna ger varandra leksignaler om att det är lek på gång. Leo uppfattas som osäker vid några tillfällen då han söker Olofs blick ett flertal gånger innan han utför en handling. Han vill ha det bekräftat att Olof är med på noterna. De kanske inte känner varandra så väl, vilket kan göra Leo osäker på leksignalerna och få honom att känna sig otrygg. När de sätter sig på hästarna ses tydligt hur Leo plötsligt ändrar sig och är med på leksignalen när Olof säger: *Galopp, galopp!* och de skrattar och härmar varandra. Blickarna och skratten som barnen ger varandra blir en kommunikation mellan dem som meddelar att ”detta är lek”. Att barnen uppfattar varandras leksignaler gör att de har roligt och skrattar tillsammans och leken varar länge.

Här kommer ytterligare ett exempel med leksignaler. Gabriel (1.3 år), Madde (1.7 år) och Alma (1.9 år) leker i en koja med ett skynke som hänger för öppningen. Madde sitter i kojans och de andra två står utanför.

Alma lyfter på skynket, tittar in och försöker klättra in i kojans.

Gabriel studerar Almas handling.

Madde skriker: *Nääää!*

Alma backar direkt, tittar på Gabriel, gnäller till, tittar på den som filmar, pekar på Madde och tittar på en pedagog som står längre bort.

Samtidigt lyfter Gabriel på skynket, tittar in i kojans och säger glatt: *Hej, hej!*

Madde drar skynket mot ansiktet.

Gabriel lyfter på skynket och säger: *Titt-ut!*

Madde och Gabriel upprepar handlingen en gång till.

Alma tittar på leken, går fram till kojans, drar för skynket för att sedan ta skynket åt sidan.

Alma: *Titt-ut.*

När Alma försöker klättra in i kojans ger hon inte Madde någon form av kommunikation om att hon vill leka, vilket gör att Madde ser Alma som en inkräktare och skriker till henne. När däremot Gabriel lyfter på skynket och säger: *Hej, hej!* ger han Madde en glad blick som Madde tolkar annorlunda än Almas handling. Genom denna blick tycks Madde tolka det som att hon har blivit inbjuden till en lek tillsammans med Gabriel, hon förstår Gabriels leksignal. Madde drar skynket mot sitt ansikte och sen är leken igång mellan dem båda. När Alma har studerat deras lek har hon lärt sig av Gabriel hur hon ska göra för att de ska kunna leka tillsammans.

## **4.2 Handgripligheter**

En del av de barn som saknar den verbala förmågan att kunna uttrycka sig kommunicerar med varandra via kroppskontakt för att kunna göra sig förstådda.

Flera barn leker i byggrummet där Martin (1.8 år) och Ola (1.9 år) leker med delar av tågbanan. Det står två lådor med tågräls bakom pojkarna och de har en låda var.

Pojkarna sitter på golvet och leker med några tågvarnar var.

Ola kör sitt tåg på golvet, medan Martin leker med bron till tågbanan.

Ola kör upp på bron med sitt tåg.

Båda tittar på tåget som åker ner från bron.

Ola tittar på Martin.

Martin tar en räls från sin låda och sedan försöker han ta något från Olas låda.

Ola tittar på Martin.

Ola slår Martin och drar i hans tröja. Pojkarna utbyter blickar.

Martin tar ett tåg. Ola slår Martin igen.

Ola vänder sig om och letar efter något i sin låda.

Martin leker med tågen.

Ola hittar ett tåg som han kör med på bron.

Martin går sin väg och Ola tittar efter Martin.

Efter några blickar från Ola vänder sig Martin om och ska ta en sak från sin låda. När han inte hittar vad han behöver går han över till Olas låda och försöker hitta det där istället. Detta reagerar Ola direkt på. Han visar sitt missnöje genom att slå och dra i Martins tröja i hopp om att han ska förstå och sluta röra det som är hans saker. En tolkning är att detta blir ett sätt för honom att kommunicera vad det är han vill, eftersom han inte har något fungerande verbalt språk som han kan göra sig förstådd med.

### 4.3 Blickar och imitation

Små barn lägger ner mycket tid på att studera andras lekar för att få en uppfattning om hur de ska använda leksakerna. När de har blivit införstådda med hur de ska göra, imiterar de kamraternas handling.

Det är precis innan maten och i väntan på att barnen ska sitta på pottan och få ny blöja leker Tea (2.10 år) med klossar medan Freja (1.7 år) intresserat tittar på.

Tea tittar argt på Freja och försöker skydda det hon har byggt med sina klossar.

Freja rasar det som Tea har byggt.

Tea skriker: *Neej!*

Hon slår med handen i luften och bygger sedan vidare.

Freja tittar hela tiden på vad Tea gör.

Tea tittar på den som filmar.

Tea: *Freja förstör mitt hus.*

Tea studerar hela tiden Freja oroligt.

Freja böjer sig fram och ska slå på klossarna en gång till, men avbryter sig och säger: *Nej!*

Freja jollrar, pekar och flickorna utbyter blickar.

Freja går och tar ner ett pussel medan Tea tittar på.

Freja pusslar och Tea bygger vidare.

Tea: *Kolla!*

Freja tittar upp från sitt pussel, men pusslar sedan vidare.

Tea lämnar klossarna och börjar leka med andra leksaker en liten bit bort.

Freja pratar och jollrar för sig själv, medan hon studerar det Tea gör.

Freja kryper försiktigt fram till klossarna och börjar leka med huset som Tea byggt.

Freja tittar på Tea, men Tea är upptagen med annat och märker inget.

Efter en stund tittar Tea upp och märker att Freja leker med hennes hus.

Flickorna utbyter arga blickar.

Tea skriker: *Neej!*

Freja kastar iväg en kloss.

Tea skriker: *Neej!*

Tea tittar sig sökande om.

I denna episod kan ses att Freja tar sönder Teas bygge med klossarna och att Tea blir arg och skäller på Freja. En tolkning är att Freja inte vet hur hon ska använda klossarna och försöker därför på sitt sätt leka med dem. Sedan upprepar Freja handlingen en gång till, men hindrar sig själv och imiterar Tea genom att skälla på sig själv. Hon bearbetar det hon nyss varit med om. Tea leker därefter själv med klossarna medan Freja hela tiden studerar hennes lek.



Blickarna som Freja ger Tea är hennes sätt att kommunicera och förmedla att hon vill vara med i leken. Tea däremot ger Freja arga blickar tillbaka och markerar att hon vill ha klossarna för sig själv. Efter en stund lämnar Tea klossarna och det märker Freja som har studerat Teas lek hela tiden. Hon vågar sig försiktigt fram och imiterar det Tea gjorde med klossarna. Tolkningen av detta är att Frejas blickar mot Teas lek var för att hon skulle se hur hon skulle använda klossarna, för att sedan kunna göra likadant.

#### **4.4 Verbalt språk och gester**

När barnen blir lite äldre utvecklas kommunikationen och barnen börjar kombinera lite av det verbala språket tillsammans med gester för att kommunicera med varandra. I ett tidigare exempel har vi analyserat Teas och Frejas lek ur perspektivet blickar och imitation. Nu fokuseras istället på verbalt språk och gester.

Det är precis innan maten och i väntan på att barnen ska sitta på pottan och få ny blöja leker Tea (2.10 år) med klossar medan Freja (1.7 år) tittar på.

Tea tittar argt på Freja och försöker skydda det hon har byggt med sina klossar.

Freja rasar det som Tea har byggt.

Tea skriker: *Neej!*

Hon slår med handen i luften och bygger sedan vidare.

Freja tittar hela tiden på vad Tea gör.

Tea tittar på den som filmar.

Tea: *Freja förstör mitt hus.*

Tea studerar hela tiden Freja oroligt.

Freja böjer sig fram och ska slå på klossarna en gång till, men avbryter och säger: *Nej!*

Freja jollrar, pekar och flickorna utbyter blickar.

Freja går och tar ner ett pussel medan Tea tittar på.

Freja pusslar och Tea bygger vidare.

Tea: *Kolla!*

Freja tittar upp från sitt pussel, men pusslar sedan vidare.

Tea lämnar klossarna och börjar leka med andra leksaker en liten bit bort.

Freja pratar och jollrar för sig själv, medan hon studerar var Tea gör.

Freja kryper försiktigt fram till klossarna och börjar leka med huset som Tea byggt.

Freja tittar på Tea, men Tea är upptagen med annat och märker inget.

Efter en stund tittar Tea upp och märker att Freja leker med hennes hus.

Flickorna utbyter arga blickar.

Tea skriker: *Neej!*

Freja kastar iväg en kloss.  
Tea skriker: *Neej!*  
Tea tittar sig sökande om.

Tea som är äldre än Freja använder sig mer av den verbala kommunikationen än vad Freja gör, men hon använder samtidigt gester. Här kan klart och tydligt ses att Frejas kommunikation med Tea sker via handlingar när hon tar sönder Teas bygge av klossar. En tanke är att Freja tar sönder Teas bygge för att det är hennes sätt att kommunicera att hon vill vara med i leken. Tea däremot kommunicerar mer med hjälp av ord och det märks när hon säger till Freja flera gånger att låta bli hennes bygge. Tea visar vad hon menar inför Freja genom att slå med handen i luften. En tolkning av detta är att hon vill förtydliga vad hon menar och kommunicerar därför även med handen. Genom Teas verbala språk att säga till Freja blir det en hjälp för henne att utveckla sitt verbala språk. Detta kan vi se genom att Freja använder sig av samma ord som Tea använt.

Här kommer ytterligare ett exempel på verbalt språk och gester. I det förra exemplet med Leo och Olof fokuserade vi oss på leksignaler, men här lägger vi fokus på verbalt språk och gester.

Flera avdelningar på förskolan är ute och leker på gården. Olof (2.10 år) och Leo (2.8 år) som har lekt en bra stund tillsammans cyklar nu runt gården och leker tillsammans.

Pojkarna stannar cyklarna, utbyter blickar och cyklar vidare.  
Olof: *Nej, cykla inte.*  
Pojkarna stannar och utbyter blickar.  
Olof pekar och säger något otydligt.  
Pojkarna vänder cyklarna och cyklar åt det hållet som Olof pekar.  
Leo hoppar av cykeln och tittar på Olof. Pojkarna utbyter blickar.  
Olof hoppar av cykeln och pojkarna springer till varsin trähäst som står på gräsmattan.  
Olof klättrar upp på en häst.  
Leo tittar osäkert på Olof och klättrar sedan upp på den andra hästen.  
Pojkarna rider på hästarna och håller i tyglarna.  
Olof: *Galopp, galopp!*  
Leo tittar på Olof och säger: *Galopp, galopp!*  
Båda gnäggjar och utbyter blickar.  
Leo börjar skratta och då börjar även Olof att skratta.  
Pojkarna skrattar, drar i hästarnas tyglar och rider en bra stund.

Olof och Leo som är ungefär lika gamla använder båda lite utav det verbala språket, samtidigt som de använder gester att kommunicera med. Detta kan tydligt ses när Olof försöker få Leo att förstå att han vill byta lek. Han börjar först med att säga till Leo att de inte ska cykla vidare. Sedan säger Olof något otydligt och för att förtydliga vad han menar pekar han för att Leo ska förstå honom. En tolkning är att de inte är riktigt säkra på det verbala språket och uttrycker sig därför också genom handling. När de har satt sig på hästarna säger Olof: *Galopp, galopp!* Leo tittar på Olof och säger: *Galopp, galopp!* tillbaka. Här kan uppfattas hur de använder några få verbala ord tillsammans med gester som kommunikation för att få igång en rolig och gemensam lek.

#### **4.5 Lek utifrån tidigare erfarenheter**

Här har fokuserats på Vygotskijs perspektiv på lek. Barnen återskapar ofta sådant som de upplevt och imiterar det som de sett och hört från vuxna. Vi har tidigare sett dessa barn ur perspektivet leksignaler, men här analyserar vi istället barnens tidigare erfarenheter.

Gabriel (1.3 år), Madde (1.7 år) och Alma (1.9 år) leker i en koja med ett skynke som hänger för öppningen. Madde sitter i kojans och de andra två står utanför.

Alma lyfter på skynket, tittar in och försöker klättra in i kojans.

Gabriel studerar Almas handling.

Madde skriker: *Nääää!*

Alma backar direkt, tittar på Gabriel, gnäller till, tittar på den som filmar, pekar på Madde och tittar på en pedagog som står längre bort.

Samtidigt lyfter Gabriel på skynket, tittar in i kojans och säger glatt: *Hej, hej!*

Madde drar skynket mot ansiktet.

Gabriel lyfter på skynket och säger: *Titt-ut!*

Madde och Gabriel upprepar handlingen en gång till.

Alma tittar på leken, går fram till kojans, drar för skynket för att sedan ta skynket åt sidan.

Alma: *Titt-ut.*

Gabriel tar kontakt med Madde genom att glatt säga: *Hej, hej!* Genom att dra skynket mot ansiktet visar Madde Gabriel att hon vill vara med och leka. En tolkning är att Gabriel av erfarenhet kommer ihåg vad de vuxna har lekt med honom sedan tidigare. Detta gör att det blir en spännande och upprepande titt-utlek tillsammans med Madde. Alma som står vid sidan

av och studerar leken går fram och härmar det Gabriel precis gjort. Hon får ta del av Gabriels erfarenheter och använder leken för att få vara kvar.

Ett annat exempel på lek utifrån tidigare erfarenheter är Malins (2.11 år) och Tobias (2.10 år) lek tillsammans i dockvrån.

Malin dukar fram servisen på bordet och Tobias står vid spisen och lagar mat.

Malin tittar på vad Tobias gör, går fram och sätter en gryta på spisen.

Malin fortsätter att duka, med viss hjälp av Tobias.

Tobias går till spisen, tar en stekpanna och för över ”mat” från en bunke till stekpannan med en sked.

Malin går fram och studerar det Tobias gör, sedan går hon tillbaka till bordet och häller upp dricka i ett glas.

Tobias kommer fram till bordet och serverar maten på alla tallrikar. Han tittar på Malin och han häller därefter upp dricka i sitt glas.

Malin ställer sig vid spisen och börjar röra i en gryta.

Tobias sätter sig vid bordet och studerar Malin. Barnen utbyter blickar.

Tobias går fram till Malin, tittar henne djupt in i ögonen.

Tobias säger bestämt: *Det är gröt, man kan inte röra det!*

Barnen utbyter blickar. Tobias tar skeden från Malin och börjar röra snabbt.

Tobias häller över mat från stekpannan till en tallrik.

Tobias: *Så gör man. Häller där!*

Tobias tar stekpannan till bordet och häller maten i en bunke på bordet. Malin studerar hela tiden det Tobias gör.

Malin ställer sig vid spisen, men vänder sig flera gånger och tittar på Tobias och på bordet.

Tobias: *Nu är det färdigt!*

Barnen tittar på varandra en stund och Malin springer iväg.

Både Tobias och Malin visar genom sina handlingar att de har upplevt hur det går till i köket vid en matsituation. Särskilt Tobias visar klart och tydligt att han har varit med och kokat gröt tidigare. Han visar Malin hur han har tolkat just den situationen genom att visa henne hur hon ska göra. Vi får känslan av att de har varit gifta i många år och har sedan länge förutbestämda roller i köket. Detta visas då det inte sker så mycket verbal kommunikation, men båda vet ändå hur de ska gå till väga. Flera gånger ses hur de båda barnen studerar varandra och det verkar som om Tobias studerar Malin för att försäkra sig om att hon gör rätt. En tolkning är att Tobias rättar Malin för att han tror sig veta hur man ska göra i köket, medan Malin studerar

Tobias för att hon vill se hur hon kan göra. Eller känner sig Malin osäker i Tobias sällskap, av rädsla att göra fel?

#### **4.6 Gemenskap kring föremål**

När små barn inte har något fungerande verbalt språk kan de använda sig av föremål för att kommunicera med varandra. Genom att dela med sig, ge och få tillbaka föremålet blir det en social hjälp i leken.

Melker (2.8 år) och Tove (2.0 år) leker tillsammans med en bilbana som har fyra våningar med nerförsbackar.

Tove försöker sätta sin bil högst upp på bilbanan, men den rullar inte ner. Hon tar väck den och tittar på Melker.

Melker kör sin bil ner för backarna samtidigt som han följer bilen med blicken.

Tove kör sin bil på golvet.

Melker: *Där är den!*

När bilen är nere tar han upp den, tittar på Tove och visar den för henne.

Tove tittar på bilen, håller för munnen och skrattar.

Melker tar ner bilen till golvet och ger den till Tove.

Tove följer hela tiden bilen med blicken.

Tove tittar på Melker, tar upp bilen och ger tillbaka den till honom.

Melker tar bilen och vänder sig om.

De utbyter blickar och ler.

Tove som är ny på förskolan och lite blyg är inte särskilt van vid att leka med andra barn och får genom bilbanan kontakt med Melker. När Toves bil inte kommer ner från bilbanan tittar hon på Melker och detta kan tolkas som att hon vädjar om hans hjälp. Melker kör sin bil ner för backarna på bilbanan och visar Tove hur hon kan göra. Han förtydligar det hela med att säga: *Där är den!* och visar bilen för henne. Han ger henne därefter bilen för att han vill att hon ska prova hur det är att köra på bilbanan. Tove svarar med att lämna tillbaka bilen till honom och de utbyter blickar och ler mot varandra. Tolkningen i denna episoden är att det är bilbanan och bilen som gör att barnen kommunicerar med varandra och som gör att det är roligt att umgås, de blir sociala.

## **4.7 Slutsats**

Resultatet av undersökningen visar att de allra minsta barnen, som saknar den verbala förmågan att uttrycka sig på, kommunicerar via kroppsspråk för att kunna göra sig förstådda. Genom blickar, skratt och kroppsspråk försöker de visa för omgivningen vad de vill. Små barns kommunikation sker via leksignaler och dessa uttrycks ofta genom blickar, skratt och gester. Det är med de signalerna de uttrycker att de vill leka och när de inte vill leka. Här har visats hur viktigt det är att barnen ger de rätta leksignalerna och att de visar dem tydligt, annars kan detta lätt missuppfattas av lekkamraten. Visas inte de rätta signalerna kan det skapas en osäkerhet hos de andra barnen eller uppstå konflikter. Det visas hur viktiga föremål är för att de små barnen ska kunna göra sig förstådda. Genom att använda sig av dessa kan de lättare kommunicera med varandra. Med föremål kan de uttrycka ilska genom att slänga iväg saker och glädje visar de genom att dela med sig, ge och få tillbaka föremål. Föremålet blir en social hjälp i leken för att kunna uttrycka sina känslor inför omgivningen.

Undersökningen visar att små barn lägger ner mycket tid på att studera andras lekar för att få en uppfattning om hur leksakerna ska användas. När de har blivit införstådda med hur de ska göra försöker barnet själv utföra handlingen på samma sätt som de andra gjort. Barn återskapar sådant som de upplevt och imiterar det som de sett och hört från vuxna och äldre barn. Erfarenheterna de varit med om visar de sedan i leken tillsammans med andra barn, som härmar och får ta del av hur de kan göra. Yngre barn som inte har ett utvecklat verbalt språk härmar äldre barn under leken och får på så sätt hjälp att utveckla språket. När de imiterar får de nya erfarenheter. Hos lite äldre barn finns det redan lite verbalt språk med för att kommunicera lek. För att göra sig ytterligare förstådda utför de samtidigt gester för att kommunicera med varandra.

## 5 Diskussion

Här binds litteraturen och resultatet samman i en diskussion och i det diskuteras leksignaler, handgripligheter, blickar, imitation, verbalt språk, gester, tidigare erfarenheter och gemenskap kring föremål.

Studien visar att små barn kan förmedla vad de vill, även när de inte har tillgång till det verbala språket. Vissa barn visar tydligt vad de vill, medan det är svårare att förstå andra. Precis som Johansson (1999) och Lindahl (1996) har vi kommit fram till att det som små barn har upplevt ofta speglas i deras handlingar.

I videoobservationerna kan läsas hur viktigt det är att barnen förmedlar de rätta leksignalerna. Precis som Bateson (1976) skriver kan bara genensam lek uppstå om deltagarna klarar av att signalera meddelandet ”detta är lek”, genom glada blickar och skratt. Det är dessa signaler som gör att barnen kommunicerar att det är lek på gång. Vi anser att signalerna är av stor betydelse för barnens lek vilket i sin tur gör att barnen har roligt, skrattar tillsammans och leken varar längre. Detta styrker Olofsson (1992) som menar att denna kommunikation är väldigt viktig att barnen förmedlar på ett tydligt sätt vilket annars lätt kan leda till missförstånd hos lekkamraten. Lika viktigt som det är att ge de rätta signalerna är det att kunna förstå de leksignaler som sänds ut. I resultatet kan läsas hur missförstånd uppstod och hur det då skapades en osäkerhet hos kamraten eller hur det uppstod konflikter mellan barnen.

Vi har lagt märke till att barn använder sig av kommunikation på olika sätt för att göra sig förstådda. Vissa barn använder sig av handgripligheter när de inte kan kommunicera på något annat sätt. Genom att till exempel slåss eller bitas försöker barnet förmedla vad de vill ha sagt. Både Olofsson (1987) och Öhman (2003) skriver om hur lätt det kan uppstå missförstånd då barnen inte kan göra sig förstådda. Vi kan se hur betydelsefullt det är för små barn att kunna använda sig av kroppsspråket på olika sätt för att kunna förmedla vad de vill. Johansson (1999) menar att språket inte bara är ett uttryck, utan ett kommunikativt förhållande till andra och språket spelar stor roll när andra ska förstå vad vi vill förmedla. Språket är inte bara innebörden i de ord som uttalas, utan ansiktsuttryck, gester och tonfall säger något om människors tankar och sätt att vara. Små barn uttrycker avsikter och mening med hjälp av sitt kroppsliga sätt att vara (Johansson, 1999). Därför anser vi att det är av stor vikt att omgivningen tar sig tid att tolka små barns olika signaler, som ibland är väldigt svåra att tyda.

Blickar och imitation är viktiga inslag i kommunikationen mellan barn när de försöker kommunicera att de vill vara med i leken. Om inte kamraten uppfattar signalerna eller om kamraten inte bjuder in barnet till lek kan vi se hur passivt barnet blir och sätter sig och studerar leken istället. Detta styrker Garvey (1991) som menar att små barn lägger ner mycket tid på att observera andras lekar. Mycket uppmärksamhet går åt för att komma underfund med vad föremålen är för något, hur de fungerar och vad man ska ha de till. Efter en stunds observation blir barnet inspirerat när det har kommit på vad de ska göra och går därefter fram och imiterar kamratens handling. Vi anser att det Vygotskij (2001) säger stämmer, nämligen hur de små barnen härmar äldre barn för att själva lära sig hur de ska göra. Det är viktigt för små barns utveckling att få ta del av äldre barns och vuxnas kunskaper för att kunna utveckla sitt lärande.

Olofsson (1987) skriver att när barn blir lite äldre börjar de även uttrycka sig genom olika handlingar, vilket även kan ses i resultatet. De äldre barnen utvecklar sin kommunikation genom att de börjar kombinera verbalt språk med gester. Detta för att små barn inte är riktigt säkra på det verbala språket och de vill förtydliga kommunikationen. Enligt Olofsson (1996) utvecklas det verbala språket och lekspråket parallellt, men lekspråket kommer lite snabbare och kan med fördel användas som kommunikationsmedel. Vi håller med Olofsson, men vi anser att det underlättar när barn kan använda det verbala språket, eftersom de då kan undvika en hel del missförstånd som ofta uppstår i den gemensamma leken.

Genom lek med varandra ses hur barnen utbyter tidigare erfarenheter och får nya kunskaper. Vi kopplar detta till Säljö (2000) som skriver att i lärandet tar vi med oss erfarenheter från sociala situationer som vi senare har nytta av och kommunicerar vidare till andra. I resultatets olika leksituationer använder sig barnen av tidigare erfarenheter för att ta kontakt med varandra och det är dessa erfarenheter som gör att leken kan utvecklas. Det som barnen har lärt sig visar de i leken och Vygotskij (1995) menar att barn ofta återskapar sådant som de upplevt och imiterar det som de sett och hört från andra i sin omgivning. Vi ser tydligt att det som vuxna har lärt barnen och det barnen har sett andra göra syns i deras lek.

I resultatet visas att föremål är väldigt betydelsefulla för små barns sociala utveckling. Genom att använda föremål som kommunikation kan nya och blyga barn lättare få kontakt med andra. På detta vis kan barn med mer erfarenheter använda sina kunskaper för att visa andra barn hur de använder saker, genom att kommunicera med dem. Detta styrker Garvey



(1991) som menar att lek med föremål är en viktig länk till den sociala utvecklingen. Hon anser vidare att små barn som ännu inte har ett fungerande verbalt språk kan bli mer sociala med hjälp av föremål då de visar, delar med sig, imiterar, ger och får tillbaka föremålet i leken. Vi anser också att det Olofsson (1992) skriver stämmer, nämligen att barn som leker tillsammans lär sig social kompetens och att samarbeta.

Avslutningsvis anser vi att genom gemensam lek lär sig barnen mycket nya saker och får erfarenheter som de kommunicerar vidare till andra. Barnen använder sig av tidigare erfarenheter för att kommunicera med andra och utbyter på så sätt kunskaper. Det är därför viktigt att föregå med gott exempel för att barnen ska få en så positiv utveckling som möjligt. Vi vill betona att vi inte har studerat vuxnas roll, men har märkt att vuxna och äldre barn spelar en väldigt stor roll för små barns kommunikation och lek. Granberg (1999) anser att vuxna måste tolka barns önskningar och sätta ord på deras icke-verbala uttryck. Vi måste både kunna uppfatta och tolka barnets ordlösa budskap som ibland knappt märks (Granberg, 1999). Vi håller även med Granberg när hon påstår att lika viktigt som det är att barnen förstår varandras signaler, lika viktigt är det att vuxna tar sig tid att förstå och uppmärksamma barnen. Vid fortsatt forskning hade det varit intressant att studera vuxnas roll för små barns kommunikation och lek. Det hade även varit intressant att ta reda på ytterligare vad små barn lär sig när de kommunicerar och leker med andra.

## 6 Sammanfattning

Syftet med undersökningen är att belysa hur små barn kommunicerar i leken. Utifrån syftet ställer vi följande fråga: Hur sker kommunikation, med fokus på icke-verbalt språk, mellan små barn i leken?

I uppsatsens litteraturdelen beskrivs forskning om små barn som kommunicerar på olika sätt. Här tas upp vad små barn lär sig genom att kommunicera och leka och hur språket och leken utvecklas. Genom olika sätt att kommunicera signalerar vi att "detta är lek". Barnet måste både kunna förstå andras leksignaler och kunna signalera lek till andra.

Valet av metod är videoobservationer och det beror på att vi av tidigare erfarenhet vet att användning av videofilmning som observation ger oss möjligheten att gå tillbaka och se filmen flera gånger och på så sätt upptäcka nya händelser. Valda episoder har sedan analyserats ur olika perspektiv.

Resultatet av undersökningen visar att små barns kommunikation sker via leksignaler och dessa uttrycks ofta genom blickar, skratt och gester. Blickarna och skratten som barn ger varandra blir en kommunikation mellan dem som meddelar att detta är lek. Om leksignalerna är otydliga kan detta missuppfattas av kamraten. De äldre av de barnen vi har studerat har en mer utvecklad kommunikation och de börjar kombinera lite av det verbala språket tillsammans med handlingar för att kommunicera med varandra. Vi kan se hur yngre barn som inte har ett utvecklat verbalt språk härmar de äldre barnen under leken och få hjälp att utveckla språket.

I diskussionen tas upp om de olika observationerna som innehåller leksignaler, handgripligheter, blickar, imitation, verbalt språk, gester, tidigare erfarenheter och gemenskap kring föremål. Studien visar att små barn kan förmedla vad de vill, även när de inte har tillgång till det verbala språket. Vissa barn visar tydligt vad de vill, medan det är svårare att förstå andra.

## 7 Källförteckning

- Bateson, G. (1976) A theory of play and fantasy. I J. S. Bruner (Red.). *Play: Its role in development and evolution* (s. 119-129). Harmondsworth: Penguin.
- Brodin, M. & Hylander, I. (1998) *Att bli sig själv: Daniel Sterns teori i förskolans vardag*. Stockholm: Liber.
- Davidsson, B. (1999) Solrosens affär. I I. Carlgren (Red.). *Miljöer för lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Denscombe, M. (2000) *Forskningshandboken*. Lund: Studentlitteratur.
- Fageril, O., Lillemyr, O. F. & Søbstad, F. (2001) *Vad är förskolepedagogik?* Lund: Studentlitteratur.
- Garvey, C. (1991) *Play*. Glasgow: Harper Collins.
- Granberg, A. (1999) *Småbarns metodik – omsorg, lek och ramsor*. Stockholm: Liber.
- Granberg, A. (2004) *Småbarnslek - en livsnödvändighet*. Stockholm: Liber.
- Johansson, E. (1999) *Etik i små barns värld. Om värden och normer bland de yngsta barnen i förskolan*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Lillemyr, O. F. (2002) *Lek - upplevelse - lärande i förskola och skola*. Stockholm: Liber.
- Lindahl, M. (1996) *Inläring och erfارande. Ettåringars möte med förskolans värld*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Lindahl, M. (1998) *Lärande småbarn*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindqvist, G. (1997) *Små barns lek*. Karlstads, Högskola.
- Olofsson, K. B. (1987) *Lek för livet*. Stockholm: HLS.
- Olofsson, K. B. (1991) *Varför leker inte barnen?* Stockholm: HLS.
- Olofsson, K. B. (1992) *I lekens värld*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Olofsson, K. B. (1996) *De små mästarna: om den fria lekens pedagogik*. Stockholm: HLS.
- Patel, R. & Davidsson, B. (2003) *Forskningsmetodikens grunder*. Lund: Studentlitteratur.
- Sommer, D. (1996) *Barndomspsykologi i en förändrad värld*. Stockholm: Runa.
- Svensson, A-K. (1998) *Barnet, språket och miljön*. Lund: Studentlitteratur.
- Säljö, R. (2000) *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Utbildningsdepartementet. (1998) *Läroplan för förskolan: Lpfö 98*. Stockholm: Fritzes.
- Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Vygotskij, L. S. (1995) *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Göteborg: Daidalos.
- Vygotskij, L. S. (2001) *Tänkande och språk*. Göteborg: Daidalos.
- Öhman, M. (2003) *Empati genom lek och språk*. Stockholm: Liber.